

ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЯК ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО ЯВИЩА

CIVILIZATIONAL CONTEXT OF TOLERANCE AS A PSYCHOSOCIAL PHENOMENON

Стаття присвячена комплексному аналізу толерантності як багатовимірного психосоціального феномену в контексті цивілізаційного підходу, запропонованого С. Гантінгтоном. Дослідження охоплює ключові цивілізації, виділені в його працях, зокрема західну, конфуціанську, японську, ісламську, індуїстську, православну-слов'янську, латиноамериканську й африканську. Кожна цивілізація має свої особливості, які формують унікальну психологічну призму сприйняття толерантності. Менталітет жителя Європи суттєво відрізняється від менталітету жителя Китаю, що зумовлює існування різних морально-ціннісних парадигм. Саме вони визначають ставлення до інших поглядів, людей та ідей.

У роботі вивчається специфіка розуміння та прояву толерантності в кожній із цих цивілізацій, з урахуванням їхніх історичних, культурних, релігійних і соціальних особливостей. Аналізуються чинники, що формують унікальні моделі толерантності в кожному цивілізаційному контексті, а також виявляються спільні та відмінні риси в їхньому розумінні.

Особлива увага приділяється впливу культурних, релігійних, політичних та економічних чинників на формування психології толерантності в кожній із цивілізацій. Дослідження спрямоване на виявлення загальних тенденцій і закономірностей, що стосуються толерантності в контексті цивілізаційного розмаїття, на визначення можливості формування універсальних принципів толерантності, які могли б сприяти міжкультурному діалогу та гармонійному співіснуванню в сучасному світі. Важливим, на нашу думку, перед універсалізацією поняття толерантності є з'ясування відмінностей в поглядах, визначення чинників, які впливають на неоднакове ставлення людей один до одного.

Результати дослідження можуть слугувати основою для подальших наукових розробок у галузі міжкультурної комунікації, психології толерантності та цивілізаційного аналізу.

Ключові слова: толерантність, цивілізація,

глобалізація, психосоціальне та психокультурне середовище.

The article is about a complex analysis of tolerance as a multidimensional psychosocial phenomenon in the context of the civilization approach suggested by S. Huntington. The research includes the main civilizations he described: Western, Confucian, Japanese, Islamic, Hindu, Orthodox-Slavic, Latin American, and African.

Each civilization has its own features that create a unique psychological view of tolerance. The mentality of a European person is very different from the mentality of a person from China. Because of this, different moral and value systems exist, which influence how people treat other opinions, people, and ideas.

The article studies how tolerance is understood and shown in each of these civilizations, taking into account their historical, cultural, religious, and social characteristics. It also analyzes the factors that form unique models of tolerance in every civilization and shows both similarities and differences between them.

Special attention is given to the cultural, religious, political, and economic factors that influence how the psychology of tolerance is formed in each civilization. The research aims to find common trends and rules about tolerance in a world of many civilizations. It also looks at the possibility of creating universal principles of tolerance that can help intercultural dialogue and peaceful living in the modern world.

In our opinion, before trying to make tolerance a universal concept, it is important to understand the differences in views and the reasons why people treat each other differently.

The results of this research can be useful for future studies in intercultural communication, the psychology of tolerance, and civilization analysis.

Key words: tolerance, civilization, globalization, psychosocial and psychocultural environment.

УДК 155.2:111.32:316.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.71.58>

Шаюк О. Я.

к. психол. н.,
доцент кафедри психології
та соціальної роботи
Західноукраїнський національний
університет

Шворак І. П.

аспірант
Західноукраїнський національний
університет

Простяк В. М.

аспірант
Західноукраїнський національний
університет

Постановка проблеми. У сучасному світі, що характеризується стрімкою глобалізацією та інтенсифікацією міжкультурних взаємодій, феномен толерантності набуває особливої актуальності, тому постає оновленим об'єктом уваги дослідників у різних сферних вимірах наукового пізнання (див. детально [6–8]). Необхідність глибокого розуміння цього когнітивного явища зумовлена зростанням міжкультурних контактів, які, з одного боку, збагачують суспільство, а з іншого – створюють потенційні зони напруження.

Дослідження специфіки сприйняття та прояву толерантності в різних цивілізаційних контекстах є ключовим для забезпечення ефективної міжкультурної комунікації. З огляду на зростання полікультурності сучасних суспільств, зумовлене

інтенсивними міграційними процесами, розуміння цивілізаційних особливостей толерантності стає необхідним для розроблення дієвих стратегій інтеграції та запобігання конфліктам, що виникають на ґрунті культурних відмінностей.

Світ стикається із численними конфліктами, які часто мають культурне або релігійне підґрунтя. У цьому контексті дослідження толерантності в рамках цивілізаційного підходу може сприяти пошуку шляхів мирного врегулювання конфліктів і зміцненню міжкультурного діалогу.

У контексті сучасних глобальних викликів очевидним є той факт, що формування універсальних цінностей, здатних консолідувати різноманітні культурні та цивілізаційні парадигми, набуває статусу імперативу. Наукове дослідження,

спрямоване на компаративний аналіз феномену толерантності в різних цивілізаційних контекстах, є ключовим інструментом для виявлення спільних та диференційних характеристик цього поняття, що, у свою чергу, сприятиме розробленню універсальних ціннісних орієнтирів.

Метою статті є проведення аналізу толерантності як психосоціального феномену в межах цивілізаційного підходу з урахуванням ключових культурних, релігійних, політичних і економічних чинників.

Виклад основного матеріалу. Кожне суспільство має свій історично-культурний, релігійний і політичний вимір розвитку та становлення, що, звісно, впливає на формування психокультурних явищ. Якщо розглянути проблему толерантності як психокультурного явища у світі крізь призму сучасності, то її розвиток буде теж тісно пов'язаний із соціальними процесами, отже, трактування толерантності розмиватиметься залежно від психосоціального та психокультурного контексту. Такий стан речей ускладнює універсалізацію і узагальнення цього поняття.

Розв'язання проблеми толерантності потрібно шукати в конкретних видах соціалізації людей, у їхній специфіці, що виростає з національних соціокультурних і субкультурних традицій.

Для отримання відкаліброваних результатів, які будуть охоплювати психосоціальний контекст більшості суспільств, нами використано цивілізаційний підхід за С. Гантінгтоном, який був описаний у праці «Зіткнення цивілізацій» [13]. Автор виокремлює вісім цивілізацій (західну, конфуціанську, японську, ісламську, індуїстську, православнослов'янську, латиноамериканську й африканську). Варто зазначити, що вказаний підхід не є науковим стандартом, а є гіпотезою, яка критикується за схильність до узагальнень. Попри це цивілізаційний підхід нами використовується як спосіб систематизації та категоризації різних груп суспільств за культурним, історичним і релігійним контекстом.

Західна культура ставить на перше місце особистість, її права та свободи, тому ідеї індивідуальної автономії, свободи слова, совісті та віросповідання є фундаментальними цінностями західного суспільства. Повага до прав людини, незалежно від її раси, національності, статі чи інших ознак, прагнення до соціальної справедливості, рівності можливостей і боротьба з дискримінацією є важливими аспектами *західної цивілізації*.

У дослідженнях концептуальних основ соціальної толерантності представники західної наукової думки [9] декларують два її види:

1. Толерантність на основі поваги (respect tolerance). Заснована на принципі рівності всіх громадян. Люди толерують відмінності, оскільки визнають рівні права та гідність інших як автономних членів суспільства.

2. Толерантність на основі співіснування (coexistence tolerance). Прагматичний підхід, який фокусується на уникненні конфліктів і забезпеченні соціальної гармонії. Ця форма базується на прагненні зберегти мирне співжиття в суспільстві.

Відповідно до зазначеного, толерантність розглядається як здатність приймати право інших людей жити так, як вони хочуть, навіть якщо це викликає незгоду чи неприйняття. Це включає принцип свободи й автономії інших, а також готовність не заважати цьому.

Американські науковці Стеліос Г. Занакіс, Вільям Ньюберрі, Василь Тарас у своєму дослідженні [14] розробили Глобальний індекс соціальної толерантності (GSTI). Науковці використали дані World Value Survey (56 країн, 83 000 респондентів) для створення багатовимірного індексу, проаналізували взаємозв'язки з іншими економічними та соціальними показниками. Ним охоплено чотири виділених види толерантності, як-от: гендерна толерантність, толерантність до меншин, імміграційна толерантність і релігійна толерантність.

Базовою ознакою толерантності тут можна виділити визнання та прийняття можливих відмінностей, а також готовність з боку суспільства надавати рівні можливості для всіх. Толерантність, психосоціальний феномен, неможливо розглядати у вакуумі, оскільки рівень толерантності часто визначається сукупністю інших чинників. Наприклад, у західній цивілізації очевидним є високий рівень економічного та соціального розвитку, що є фундаментом для формування високого рівня толерантності. Економічна та соціальна забезпеченість дозволяє створювати програми захисту культурної, національної та релігійної меншості, приймати та забезпечувати мігрантів з інших країн.

У західній цивілізації поняття толерантності пов'язується з політичною, соціальною, релігійною рівністю кожного незалежно від цінностей, які є в людини, і того, чи збігаються вони із цінностями панівної соціальної групи, є важливою умовою для мирного та гармонійного співіснування в суспільстві. Водночас, наприклад, у США існує прірва між різними соціальними класами, що стає причиною соціальної напруги.

Толерантність у контексті *ісламського світогляду* визначається як повага до відмінностей у релігії, расі, етнічності чи культурі, що сприяє гармонійному співіснуванню, охоплює три ключові аспекти: справедливість, свободу та відповідальність [11]. Варто зазначити, що дослідники акцентують увагу саме на важливості не лише прийняття іншої думки, поглядів тощо, а саме поваги до них.

На відміну від західної цивілізації, де загальноприйнятою є секуляризація, у психологічному контексті мусульманських суспільств важливе місце посідає релігія. У деяких ісламських країнах релігійні норми мають пріоритет над правовими. Тому на толерантність, звісно, впливає іслам і його писи. Пакистанський науковець Мухаммад Ікбал [10] зазначає, що іслам закликає до поваги прав інших релігій і забороняє примус до прийняття віри.

Водночас варто також звернути увагу на те, що ісламський світ представлений різними течіями, не всі з них сповідують толерантність як важливу частину соціально-психологічної зрілості суспіль-

ства. Наприклад, є радикальні течії ісламу, яким не притаманне визнання можливості співіснування із представниками інших релігій [4].

Скотт Мілліган, Роберт Андерсен, Роберт Брим [12] зробили спробу знайти зв'язок між релігією, економічними умовами та толерантністю. Вибірку становили 23 країни, з яких у 9 країнах є мусульманська більшість. У результаті дослідження етнічної, расової та релігійної толерантності науковці дійшли таких висновків: люди, які проживають у країнах із мусульманською більшістю, менш толерантні порівняно із жителями західних країн. У мусульманських країнах практикуючі та непрактикуючі мусульмани демонструють приблизно однаковий рівень толерантності. У західних країнах мусульмани (особливо практикуючі) часто більш толерантні, ніж християни. Вищий ВВП на душу населення та нижчий рівень нерівності доходів позитивно корелюють із вищим рівнем толерантності. Країни з високою нерівністю доходів, навіть якщо мають значний економічний розвиток, демонструють нижчий рівень толерантності. У країнах із мусульманською більшістю релігія та політичний контекст взаємодіють, впливають на рівень толерантності. У західних країнах мусульмани можуть адаптуватися до місцевих норм, що сприяє зростанню їхньої толерантності.

Такі висновки дозволяють спростувати деякі когнітивні упередження щодо представників мусульманського світу, що в більшості вони сповідують нетолерантні цінності. Зазначені дослідження представників наукової спільноти ісламського світу демонструють, що поняття та типізація толерантності незначно відрізняються в наукових колах від тих дефініцій, які запропоновані науковцями західної цивілізації, а різниця рівня толерантності часто є наслідком економічних і політичних умов, у яких живе суспільство.

Конфуціанське поняття толерантності, виражене через термін *kuan rong* (寬容), охоплює ідеї широкого включення, прийняття та терпіння відмінностей, про що пише Сюньу Чен [16]. У китайській філософії толерантність розглядається не тільки як норма або зобов'язання, але також як чеснота, що сприяє гармонії в суспільстві. Таким способом китайська концепція розширює це розуміння, акцентує увагу на включенні, взаємоповазі та гармонії, тоді як західне поняття толерантності часто асоціюється з терпінням, правами й обов'язками.

З погляду психології китайському суспільству притаманна колективістська орієнтація, яка є каталізатором розвитку емпатійного мислення в межах «своїх» групи, а саме родини, близького оточення, робочого колективу тощо. У межах груп представники китайського суспільства демонструють емоційний самоконтроль, уникають прямої конфронтації та підтримують гармонію. Такий стан речей може сприйматися як внутрішньогрупова толерантність, водночас до «зовнішніх» груп ця ж модель може провокувати емоційне відчуження, або ж знецінювати інакшість.

Представникам китайської цивілізації притаманний високий рівень контекстуального мислення, що полягає у схильності сприймати контекст поведінки особи, яка може залежати від обставин. Це сприяє зниженню категоричних суджень, зокрема, що стосується також сприйняття інших культур, релігій і поглядів. Усе ж, якщо говорити про домінуючі норми, то відкрите вираження особистої гендерної чи політичної ідентичності може мати наслідком публічний осуд або ж психологічний дискомфорт.

На рівень толерантності в Китаї впливає важливість збереження соціального статусу. Китайці зазвичай уникають ситуацій, пов'язаних з осудженням чи конфліктами, з метою не «втратити обличчя». Важливо розуміти, що мотиви цієї поведінки пов'язані не з толерантністю, а з бажанням зберегти соціальну рівновагу.

Натомість *японський цивілізаційний контекст* поняття толерантності тісно пов'язується з культурними традиціями, в основі яких взаємозалежність, гармонія та соціальні обов'язки. Таке бачення толерантності відрізняється від бачення західної цивілізації, де основою толерантності є індивідуальні права та свободи. У японській культурі велике значення надається дотриманню соціальних норм, а також виконанню своєї ролі у групі, що забезпечує збереження гармонії та уникнення конфліктів. Груповий інтерес часто ставиться вище за потребу чи бажання окремої людини [15]. Панівні релігії – синтоїзм і буддизм – менш доктринальні порівняно із західними релігіями. Вони допускають співіснування різних систем істин, що сприяє прийняттю різноманітних поглядів і практик (японці можуть благословляти дітей у синтоїстському храмі, одружуватися у християнській каплиці та бути похованими згідно з буддистськими традиціями).

Загалом, японське суспільство характеризується високою гомогенністю та уникає вираження спірних поглядів, а це спричиняє обмежену відкритість до різноманітності, зокрема й у політичних дискусіях. Тому толерантність тут більшою мірою залежить від довіри до соціальних інститутів, які гарантують стабільність, ніж від відкритого прийняття відмінностей [8].

Латиноамериканський контекст толерантності як психосоціального та психокультурного явища демонструють наукові дослідження мексиканських і аргентинських науковців. Так, Карлос Мехія Рейєс, Абрагам Санчес Руїс, Шейла Жанет Ранхель Гомес [5] вивчали рівень толерантності жителів Мексики та визначають толерантність як прийняття інших людей, звичаїв і традицій, навіть якщо відмінності спричиняють дискомфорт, і вважають основою культурного співіснування. Проте дані, отримані Національним опитуванням про дискримінацію в Мексиці, засвідчують, що лише 19,7 % населення погоджуються з думкою, що різні культурні практики мають бути цілковито прийнятні, а більшість, а саме 56,2 %, навпаки, виступає проти або частково проти інших традицій.

Хоча мексиканське суспільство характеризується багатством культур, проте дискримінація,

особливо щодо корінних народів, афроамериканців і людей інших релігійних вірувань є глибоко укоріненою. Це, на думку науковців, пов'язано з колоніальною історією, а також економічними труднощами, які переживає Мексика зараз.

Натомість Хосе Едуардо Хорхе у статті "Same-Sex Marriage in Argentina: Tolerance and Discrimination in Political Culture" [7] пише, що рівень толерантності в Аргентині почав зростати із часу демократизації державних інституцій.

Африканська цивілізація характеризується багатим культурним розмаїттям, що формувалося протягом тисячоліть. Толерантність завжди була важливим складником африканського суспільства, сприяла мирному співіснуванню різних етнічних і релігійних груп. В африканських суспільствах існували традиції поваги до старших, що сприяло збереженню соціальної гармонії та толерантності.

Звісно, значної шкоди традиційним африканським цінностям завдав колоніалізм, зокрема й толерантності. І хоча багато африканських народів змогли зберегти свою культурну ідентичність і відновити традиції толерантності після здобуття незалежності, усе ж у деяких африканських країнах і досі тривають етнічні конфлікти, що часто є важким наслідком колоніального поділу та політичної нестабільності.

Натомість релігійні конфлікти не є характерними для африканської цивілізації, багато африканців сповідають принципи міжконфесійної толерантності. Власне про це заявляє Еммануель Аба у своєму дослідженні та наводить чіткі пояснення такому стану речей. АТР (African Traditional Religion) [6] – це система релігійних вірувань і практик, яка виникла з досвіду африканських народів і їхнього взаємозв'язку із природою та надприродним. Ця релігія є частиною культурної спадщини і не має засновників чи священних текстів, отже, не прагне до прозелітизму (перетягування віруючих з інших релігій), що робить її толерантною до інших вірувань.

«Океаном людських спільнот» називав Індію відомий поет-гуманіст Рабіндранат Тагор, саме йому належить авторство ідеї – «єдність у відмінностях». Власне саме ця формула є найбільш чітким визначенням особливостей *індійської цивілізації* як у минулому, так і тепер, вона засвідчує індійський «плюралізм усього» і можливість поєднання різних його компонентів: різноманітна яскрава мозаїка становить цілісну картину.

Індія – секулярна поліконфесійна країна, у якій представлені всі найпоширеніші релігії світу. Секуляризм є одним з основних державних принципів сучасної Індії, однак цивілізаційне ядро індійської культурної традиції формувалося навколо релігійно-філософської доктрини індуїзму. Саме тут варто шукати витоки багатьох суспільних орієнтирів – від традиції толерантності до доктрини ненасилля.

До основних цивілізаційних ознак Індії належать: давність і самобутність; спадковість і безперервність культурної традиції; гнучкість, толерантність і віротерпимість; чітка суспільна ієрархія та соціальна

стабільність; глибоке філософське світосприйняття, гармонія із природою; гуманність, пріоритет мирних шляхів у розв'язанні проблем різного рівня. Та основою основ індійської цивілізаційної специфіки, головним принципом, що об'єднує всі ці ознаки, є згаданий принцип «єдності у відмінностях». Географічна, етнічна та мовна строкатість, багатогранність звичаїв та вірувань, політичних інститутів і культурних рівнів підготували розум індійця до сприйняття розбіжностей і до пошуків єдності в розмаїтті.

Православна цивілізація. Православна цивілізація розглядається як окрема від західної, охоплює переважно народи слов'янського походження та країни, де східне православ'я є панівною релігією. Історичний і культурний розкол між православною та західною цивілізаціями сягає корінням у різні історичні епохи, тому сформував православну цивілізацію як унікальну культурну та релігійну одиницю зі своїм власним історичним шляхом і набором цінностей, водночас із конкретними географічними й етнорелігійними межами для аналізу концепту толерантності.

Концепція толерантності у православній цивілізації є багатогранною і теологічно ґрунтується на основних християнських вченнях про любов, співчуття і повагу до людської гідності, оскільки кожна людина вважається створеною за образом і подобою Божою. Водночас варто зауважити, що православне християнство, хоча й пропонує любов та повагу до всіх людей, часто розглядає толерантність як мирне співіснування, а не як прийняття всіх вірувань як рівноцінних власним істинним твердженням [2]. Це розрізнення є ключовим для розуміння концепції толерантності в рамках цієї цивілізації.

Водночас різні історичні траєкторії, зокрема й досвід імперій, іноземного панування, державотворення, поряд із нюансами культурних відмінностей, відіграли значну роль у формуванні специфічних проявів і викликів, пов'язаних з толерантністю у східнослов'янській і західнослов'янській гілках православної цивілізації.

Історична реальність у східнослов'янських православних цивілізаціях, особливо в Росії, представляє більш складну картину, де поняття толерантності (нетолерантності) формувалося під впливом різних чинників, зокрема й політичних міркувань, культурних норм та ідеологічних переконань, а саме: авторитарна культура, імперська спадщина, а також ідеологія «руського міра». Важливе місце у психології росіян належить спробі уніфікації всього під єдиними культурно-історичним наративом, що виключає різноманіття. Як результат, толерантність визначається як загроза «традиційним цінностям». Прийняття відмінної позиції унеможливорюється через притаманну рису російського народу перекладати відповідальність на зовнішні сили, а саме на «захід», «зрадників» і «ворогів». Психологічна закритість росіян зумовлена постійним протиставленням, штучним протистоянням із західною цивілізацією [1].

Ідеологія «руського міра» формує національно-культурний нарцисизм, який має своє відобра-

ження також у політичній ідеології «рашизму», який досліджували І.Коваль і Л.Кисляк [3]. Як наслідок, формується образ «особливого шляху» російського народу. Світ, на думку пересічного росіянина, поділяється на «своїх» і «чужих». Якщо особа не підтримує наративи «руського міра», то вона автоматично зараховується в категорію «чужих». З погляду психології такий стан речей також супроводжується низкою захисних механізмів, наприклад запереченням. Росіяни ігнорують емпатію, толерантність, відкритість до різноманітності, продукують підозрілість, ворожість і переконаність у вірі в те, що вони «Богом обраний народ». Як бачимо, толерантність допускається лише тоді, коли вона не суперечить ідеології «руського міра», лише як зовнішня маска, яка є ілюзією гостинності.

Висновки. Толерантність – це не універсальне, статичне явище, а складний, динамічний конструкт, який формується та проявляється в різних цивілізаціях по-різному. Аналіз толерантності в різних культурних контекстах підкреслює:

1. Культурну зумовленість толерантності: розуміння та прояви толерантності глибоко вкорінені в культурних цінностях, історичному досвіді та соціальних нормах кожної цивілізації. Те, що толерується в одній культурі, може бути неприйнятним в іншій.

2. Багатовимірність толерантності: толерантність охоплює не лише терпимість до відмінностей, але й повагу, розуміння та готовність до діалогу з «іншими». Вона проявляється на різних рівнях: міжособистісному, міжгруповому та міжцивілізаційному.

3. Вплив історичного контексту: історичні події, як-от війни, конфлікти та міграції, суттєво впливають на формування та еволюцію толерантності в різних цивілізаціях. Травматичний досвід може як підірвати, так і зміцнити толерантність суспільства.

4. Необхідність міжкультурного діалогу: у сучасному глобалізованому світі міжкультурний діалог стає необхідним для розвитку толерантності та запобігання конфліктам. Розуміння культурних відмінностей є ключовим для побудови мирних і гармонійних відносин між цивілізаціями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дем'яненко Б., Дем'яненко В. «Путінізм» як різновид авторитарного політичного режиму. *Наукові записки / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф.Кураса Національної академії наук України*. 2018 (II). № 2(94). С. 241–257.
2. Клемешин О., Макушинська Г. Релігійна толерантність: філософсько-правовий аспект. *Українське релігієзнавство*. 2013. № 67. С. 168–176.
3. Коваль І., Кисляк Л. Рашизм як генеза путінізму. *Вісник Львівського університету. Серія «Філософсько-політологічні студії»*. 2022. № 42. С. 239–245.
4. Amalendu Misra. The Taliban, Radical Islam and Afghanistan. *Third World Quarterly*. 2002. URL: <https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/13640302.pdf>
5. Reyes Carlos Mejía, Ruiz Abraham Sánchez, Gómez Sheila Janet Rangel. Non-tolerance attitudes

to other traditions in Mexico from the National Discrimination Survey 2017. *Ciencia ergo-sum*. 2023. URL: https://www.scielo.org.mx/scielo.php?script=sci_abstract&pid=S2395-87822023000200184&lng=pt&nrm=iso&tlng=en.

6. Abah Emmanuel. Tolerance in Traditional African Religion. *Journal of Adventist Mission Studies*. 2013. URL: <https://digitalcommons.andrews.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1242&context=jams>.

7. Llambías-Wolff Jorge J. Same-Sex Marriage in Argentina: Tolerance and Discrimination in Political Culture. *International Journal of Sociology and Anthropology*. 2012. URL: https://www.researchgate.net/publication/228124378_Same-Sex_Marriage_in_Argentina_Tolerance_and_Discrimination_in_Political_Culture

8. Ken'ichi Ikeda, Sean Richey. The Impact of Diversity in Informal Social Networks on Tolerance in Japan. *British Journal of Political Science*. 2009. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/british-journal-of-political-science/article/impact-of-diversity-in-informal-social-networks-on-tolerance-in-japan/923FA13815435EAA12D0F480CFA4D14B>

9. Domaneschi Lorenzo, Curini Luigi, Olmastroni Francesco. The Different Faces of Social Tolerance: Conceptualizing and Measuring Respect and Coexistence Tolerance. *ResearchGate*. 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/352464333_The_Different_Faces_of_Social_Tolerance_Conceptualizing_and_Measuring_Respect_and_Coexistence_Tolerance

10. Mastur Thoyib. Tolerance and Social Care in Islamic Perspective: A Literature Review. *Jurnal Intelek Dan Cendekiawan Nusantara*. 2024. URL: <https://jicnusanantara.com/index.php/jicn/article/view/52>

11. Muhammad Iqbal (Chishti). The Concept of Tolerance in Islamic Perspective. *Academia.edu*. 2019. URL: https://www.academia.edu/42242608/The_Concept_of_Tolerance_in_Islamic_Perspective

12. Huntington S.P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. *Simon & Schuster*. 1996. 368 p. URL: <https://msuweb.montclair.edu/~lebelp/1993SamuelPHuntingtonTheClashOfCivilizationsAndTheRemakingofWorldOrder.pdf>

13. Milligan Scott, Andersen Robert, Brym Robert. Assessing Variation in Tolerance in 23 Muslim-Majority and Western Countries. *Canadian Review of Sociology*. 2014. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/25296435/>

14. Zanakis Stelios H., Newbury William, Taras Vasyi. Global Virtual Teams : A Review, Integration, and Future Research Agenda. University of North Carolina at Greensboro, 2016. URL: https://libres.uncg.edu/ir/uncg/f/V_Taras_Global_2016.pdf

15. Trond Jørgensen. Tolerance – a Culturally Dependent Concept? *FLEKS: Scandinavian Journal of Intercultural Theory and Practice*. 2014. URL: https://www.researchgate.net/publication/304269589_Tolerance_-_a_Culturally_Dependent_Concept

16. Xunwu Chen. The Chinese Concept of Tolerance and the Epochal Spirit. *Culture and Religion*. 2021. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09552367.2021.1877907>